

Jeles nyelvészek egy hatvani középiskola tanáraiként

Ismeretes, hogy régebben egy középiskolai, gimnáziumi tanári állás jóval megbecsültebb munkahely volt, mint most, a tanári kar tagjai között pedig viszonylag többen voltak olyanok, akik tudományos tevékenységet is folytattak, illetve később tudományos pályára kerültek. E bevezető megjegyzéshez csatlakozik az alább közölt tudománytörténeti érdekességű fénykép, illetve az a néhány sor, amellyel a száz éve született Tamás Lajos akadémikusra, Papp Istvánra, volt profeszszoromra és a nemrég elhunyt Szende Aladárra emlékezem, aki a Magyar Nyelvőrnek korábban segédszerkesztője is volt. A Hatvani Reáliskola (és) majd Gimnázium, amely később alapítójának, Klebelsberg Kunónak, azután pedig Bajza Józsefnek a nevét vette föl, 1992-ben Klebelsberg Kunó halálának 60., az iskola fennállásának 65. évfordulója alkalmából emlékalbumot adott ki (Széplaki 1992). Ebben a 13. lapon található az említett fénykép.¹

A tanári kar az 1929–30-as években.

Álló sor: Dr. Sipos Lajos magyar–francia; Dr. Tremel Lajos német–francia; Römer Camilló rajz–geometria;
Dr. Papp István magyar–német; Tóth Dezső mennyiségtan–fizika.

Ülő sor: Szentiványi Albert történelem–földrajz; Szilvássy János mennyiségtan–fizika;
Dr. Kovács Gábor r. k. hitoktató.

¹ Erre Papp Istvánnal kapcsolatban Kun András könyvtáros, egyetemi kollégám volt szíves felhívni a figyelmemet.

Számunkra ez azért érdekes, mert a képen Treml (1933-tól Tamás) Lajost és Papp Istvánt, fiatalemberként ugyanazon tanári kar tagjaiként egymáshoz közel állva látjuk. Amint az iskolai értesítő írja „Dr. Treml Lajos h.[elyettes] tanár. Szaktárgyai német–francia. Tanított 1929. szept. 1-től 1930. jan. 31-ig” (Szilvásy 1930: 18). Domokos Sámuel (1984: 325) Tamás Lajosra emlékező nekrológiának tehát az a közlése, miszerint Tamás Lajos 1929-ben Hatvanban kezdte meg állami szolgálatát, és ott két évet töltött, részben téves. Hasonló mondható Kесе Katalin (1989: 12) adatairól. Ő egyéves hatvani tanítást említ, és azt, hogy noha Tamás 1926-ban doktorált, „avatására azonban csak 1929-ben kerülhetett sor, amikor – hatvani reálgimnáziumi tanárként – már elő tudta teremteni az avatáshoz szükséges költségeket. Doktori diplomájának kelte 1929. április 27.”. Tamás azonban a dokumentumok szerint ekkor még nem volt a hatvani reáliskola tanára. Ezt az onnan való eltávozásáról szóló iskolai hír is mutatja, amely arról tudósít, hogy Treml Lajost, akit az 1929/30-as tanévre a vallás- és közoktatási minisztérium helyettes tanári minőségben alkalmazott, 1930. január 27-én kelt minisztériumi rendelettel a Magyar Nemzeti Múzeumba I. osztályú segédtitkárrá nevezték ki (Szilvásy 1930: 22). Az iskola előző évi értesítője sem említi, hogy Tamás az 1929-es tavaszi félévben tanított volna ott. Treml (Tamás) Lajos tehát egy félévet tanított Hatvanban. Kesétől (1989: 12) idézve „itt – amint az a részére [Tamásnak] kibocsátott hivatalos bizonyítványokból kiderül – kötelességét mindig híven és pontosan teljesítette, szaktárgyainak ismeretében kiváló tudást, a tanításban pedig kellő pedagógiai eljárást és a tanulókkal való bánásmódjában megértő szeretetet tanúsított”. Megemlítem még, hogy az iskola 1929. november 23-án tartott Bethlen Gábor-ünnepélyén Tamás Lajos tartotta az emlékbeszédet (Szilvásy 1930: 24). Ez az esemény nyilván Bethlen Gábor halálának (1629. nov. 15.) háromszáz éves évfordulójával függött össze.

Eötvös-kollégistaként (ide Aradról jutott be) és már végzett tanárként Tamás Lajos több évig tartózkodott külföldi tanulmányúton, s rövid hatvani tanárságát és a Nemzeti Múzeumban, pontosabban annak Széchényi Könyvtárában való munkálkodását követően főállásban 1936-ban került a budapesti tudományegyetemre, amelynek 1933-tól már magántanára volt. Mint könyvtári tisztviselő pedig Gombocz Zoltán meghívására 1934-ig, nőüléséig az Eötvös Kollégiumban lakhatott óraadó tanárként. Tudományos pályája kiteljesedésével az egyetemen és másutt Tamás Lajos számos tudományos, oktatási tevékenységet, tisztséget látott el (vö. pl. Domokos 1984; Kесе 1989; Kenyeres 1994). Az iskolai emlékalbumban – ellentétben Papp Istvánnal – Tamás Lajos későbbi tudományos pályájáról nem emlékeznek meg. Vagy azért, mert csak fél évig tanított ott, vagy pedig azért – ami valószínűbb –, mert nem ismerték fel, hogy Treml Lajos azonos Tamás Lajossal.

Papp István az 1929/30-as tanévtől az 1937/38-as tanév kezdetéig tanított Hatvanban, ezután „a debreceni Fazekas Mihály Gimnáziumba nyert áthelyezést, s ezzel régi vágya nyert kielégítést” (Szilvásy 1938: 23). Mivel Papp István hosszabb ideig volt Hatvanban, az ő tudományos tevékenységéről, iskolai munkájáról az évi értesítők többször is megemlékeznek. Megemlítik például a cikkeit, s egyoldalas beszámolót és méltatást közölnek az ő kitüntetéses (sub auspiciis Gubernatoris) doktorráavatásáról, amely 1934. május 17-én volt a debreceni egyetemen. Itt a kormányzót, Horthy Miklóst Szily Kálmán államtitkár képviselte. Mint az iskolai értesítő írja, Papp István egyszerű otthonból indult, ifjú éveit kemény munkával tölti. „Fáradhatatlanul foglalkoztatja a nyelv genetikai elmélete. Olvas, levelez mindenfelé”. A tudomány iránt belső ösztön, belső nyugtalanság, a lessingi „innerer Trieb” hajtja, amely nem enged megpihenést, megállást. A disszertációja címe: *A nyelvtudomány módszertanához* (Szilvásy 1934: 7).² Arról is tudósítanak, hogy Papp István az 1935/36-os iskolai évben „finn állami ösztöndíjjal és a kultuskormány támogatásával nyelvészeti tanulmányokat végzett Finnországban: tanulmányozta a finn-ugor mondattani kérdéseket, valamint a finn népnyelv gyűjtésére és feldolgozására vonatkozó munkálatokat. Ugyanakkor

² Egyébként a fényképen láthatók közül Sipos Lajos, aki az első világháború után székely hadi árvaként került Magyarországra szintén kormányzógyűrés doktor volt, 1931-ben avatták a budapesti tudományegyetemen. Itt a tanári kart és a diákságot küldöttség is képviselte.

különféle társadalmi és tudós egyesületekben ismertette finn nyelven a magyar művelődési élet jelentősebb kérdéseit. A turkui egyetem meghívására előadássorozatot tartott az egyetem bölcsészeti karán” (Szilvássy 1937: 12–3). Nyilván ő szervezte a következőképp hírül adott eseményt is: „Dec. 4-én a finn rokonságot ünnepeltük. 1. Himnusz. 2. Madai Gyula: A finn testvérekhez; szavalta Tordai E. III. o. t. 3. Képek a finn iskolák életéből. Papp István dr. tanár előadása. 4. Krohn Károly: Rényi Ferenc. Szavalta Fogarasi I. VII. o. t. 5. Finn himnusz” (Szilvássy 1937: 20). Érdekes, hogy a Rényi Ferenc című verset is elszavalták. A világhírű folklorista, Kaarle Krohn (költői álnévén Väinö) Rényi Ferenc (Ferencz Renyi) című versét Papp István valószínűleg Finnországban ismerte meg, ahol ez – különösen a két világháború között – igen népszerű volt, iskolai ünnepélyeken ugyancsak gyakran szavalták, színpadon is megjelenítették. (Nem egy idős finn még ma is tud belőle idézni.) A költeménynek a Képes Géza-féle ismertebb átültetése ekkor még nemigen születhetett meg, az ünnepélyen nyilván Bán Aladár 1911-ben készült fordítása hangzott el. A vers ballada, arról szól, hogy az 1848–1849-es szabadságharc egyik katonáját, Rényi Ferencet az osztrákok elfogják, s meg akarják tőle tudni, hová rejtőztek a társai. Mivel nem beszél, Haynau a szeme láttára végezteti ki előbb az édesanyját, aztán a hűgát, majd ifjú feleségét, s Rényi az átélt megpróbáltatásokba beleőrül. Maga a történet nem valós, 1886-ban egy francia újságíró találta ki, és írta meg egy párizsi lapba, külföldön azonban igaznak gondolták, és figyelemre méltó sajtóvisszhangja volt. Az angol irodalomban vers és dráma, a lengyel, az angol–ír, a finn költészetben pedig egy-egy vers született róla, az utóbbiakban William Butler Yeastől, illetve Krohntól (I. A. Molnár 1975, 1979, 2004). – Mint ismeretes, később Papp István pályája is felfele ívelt, 1952-től nyugdíjazásáig a debreceni tudományegyetem magyar nyelvészeti tanszékét vezette (I. pl. Kenyeres 1981).

Az iskola emlékalbuma Szende Aladártól már mint nyugdíjas főiskolai tanártól közöl meleg hangú visszaemlékezést, s ennek elején egy időskori arcképe is látható. Ő 1939-től 1944-ig tanított a gimnáziumban, amelynek a tanári kara közben nagyrészt kicserélődött. Írásában az iskola jó légköréről, az ő ottani munkájáról szól. Megtudjuk, hogy például megbízták az iskolai énekkar vezetésével is (amit könyvből tanult), a 9 órás diákmisén ő végezte a templomi orgonálást, de vezette az önképzőkört, gondozta a könyvtárat és országjáró kerékpáros kirándulásokat szintén szervezett. Az ő munkálkodásáról szintén hírt adnak az iskola évkönyvei, megemlítik azokat a nyelvészeti, pedagógiai és egyéb folyóiratokat, lapokat, ahol cikkei jelentek meg, illetve a Süss föl nap! című kétkötetes ifjúsági népköltési gyűjteményének az 1943-as könyvnapra való kiadását. Az iskola ekkori évkönyveit lapozva, az adatokat szemlélve, illetve azok mögé nézve természetesen az is látszik, hogy ez a jó szellemű iskola sem tudta kivédeni a korabeli és változó politikai viszonyok s a háborús évek negatív következményeit. Hírek jelennek meg bevonulásokról, hősi halottokról. S míg a korábbi értesítők például azt is közölték, hogy – más vallási előjárókhhoz hasonlóan – a területileg illetékes főrabbi és egyes izraelita vezetők évente megjelentek az izraelita vallásoktatás színvonalának felügyeletére, addig a negyvenes évek előrehaladtával az osztálynévsorokból szinte elfogynak az izraelita vallású tanulók. Szende Aladár pedig azt írja, hogy 1944 októberében ott kellett hagynia éppen érettségire készülő osztályát. Hozzá hasonló értelmiségekkel egy dunántúli munkaszolgálatos zászlóaljba vonultatták be. S a háború után – szovjet fogságból szabadulva – Budapestre helyezték át. A hatvani iskola emlékalbumába írt, önéletrajzi adatokat, vonatkozásokat is tartalmazó figyelemre méltó cikke (Szende 1992) remélhetőleg szintén bekerült Szende Aladár bibliográfiájába.

SZAKIRODALOM

- Domokos Sámuel 1984. Tamás Lajos halálára. *Filológiai Közöny* XXX: 224–7.
- Kenyeres Ágnes (főszerk.) 1981. *Magyar életrajzi lexikon*. Harmadik, kiegészítő kötet [a lexikoncikknél irodalommal]. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kenyeres Ágnes (főszerk.) 1994. *Magyar életrajzi lexikon (1978–1991)* [a lexikoncikknél irodalommal]. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Kese Katalin 1989. *Tamás Lajos, a romanista*. ELTE, Budapest.
- A. Molnár Ferenc 1975. Egy magyar szabadsághős, Rényi Ferenc legendája az angol, finn, ír és a lengyel irodalomban. *Filológiai Közöny XXI*: 198–214.
- A. Molnár, Ferenc 1979. The Legend of Ferenc Rényi, a Hungarian Hero of Freedom, in English, Finnish, Irish, and Polish Literature. *Acta Litteraria* 21: 143–60.
- A. Molnár Ferenc 2004. Rényi Ferenc, egy magyar szabadsághős legendája Európában, Finnországban és annak történelmi-politikai vonatkozásai. Megjelenik a 2001-es, jyvaskyläi V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus anyagában (in Hatalom és kultúra).
- Széplaki Sándor (szerk.) 1992. *Klebelsberg Kunó emlékalbum*. A hatvani Bajza József Gimnázium, Egészségügyi Szakközépiskola és Kollégium és a Bajza Öregdiákok Baráti Körének kiadása. Hatvan.
- Szende Aladár 1992. A Hatvani Klebelsberg Kunó Gróf Gimnázium tanára voltam. In: Széplaki Sándor (szerk.) 1992: 14–6.
- Szilvász János 1930. *A Hatvani M. Kir. Állami Reáliskola Értesítője* (III. évf.). 1929–30. iskolai év. Közzéteszi Szilvász János igazgató. Hatvan.
- Szilvász János 1934. *A Hatvani M. Kir. Állami Reálgimnázium Értesítője* (VII. évf.). 1933–34. iskolai év. Közzéteszi Szilvász János igazgató. Hatvan.
- Szilvász János 1937. *A Hatvani M. Kir. Állami Klebelsberg Kunó Gróf Gimnázium Értesítője*. (X. évf.). 1936–1937. iskolai év. Közzéteszi Szilvász János igazgató. Hatvan.
- Szilvász János 1938. *A Hatvani M. Kir. Állami Klebelsberg Kunó Gróf Gimnázium Értesítője*. (XI. évf.). 1937–1938. iskolai év. Közzéteszi Szilvász János igazgató. Hatvan.

A. Molnár Ferenc